

УДК 378.147: 004

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СИСТЕМІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ–АГРАРНИКІВ

К.В.Ковальова

Анотація. Розглянуто структуру професійної компетентності фахівця; показано, що вона є необхідною складовою професійного становлення майбутніх інженерів-аграрників, яка сприяє їх професійному успіху, кар'єрному зростанню та допомагає відповідати сучасним вимогам суспільства.

Ключові слова: компетентність, вища освіта, комунікація.

Аннотация. Рассмотрена структура профессиональной компетентности специалиста; доказано что она – необходимое условие профессионального становления будущих инженеров-аграриев, которая способствует их карьерному росту и помогает отвечать современным требованиям общества.

Ключевые слова: компетентность, высшее образование, коммуникация.

Summary. The structure of professional competence of the specialist is examined, in which scientists distinguish communicative competence. It is shown, that communicative competence is a necessary component of professional development of future engineers-agrarians, which contributes to their professional success, career growth and helps to satisfy the current requirements of the society.

Key words: competence, higher education, communication.

Актуальність та постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного розвитку перед професійною освітою України поставили нові завдання, висунуті потребами часу. Особливо актуальною є

проблема формування такої особистості, яка може доцільно використовувати отримані нею знання, уміння та навички, спроможна застосувати їх до нових умов праці, здатна до саморозвитку та самовдосконалення. Швидкий економічний розвиток України, науково-технічний прогрес та приєднання до Болонської декларації обумовлюють необхідність вдосконалення професійної освіти інженерів-аграрників. Відтак, одним із головних завдань сучасної інженерної освіти є формування комунікативної компетентності інженера на основі засвоєння системи знань про природу, людину, суспільство, оволодіння засобами пізнавальної та практичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що одним з напрямків вдосконалення професійної компетентності фахівців є розробка ключових компетенцій, висунутих суспільством до вищої інженерної освіти, серед яких розрізняють компетентність у професійному спілкуванні. Важливість професійного спілкування у діяльності майбутніх фахівців вивчають Л.Барановська, О.Ларіонова, Н.Ничкало, Ю.Татур. Дослідженню комунікативної компетентності фахівців приділяють увагу Д.Годлевська, Т.Гордон, Ю.Жуков, І.Зимня, С.Козак, Л.Петровська.

Метою статті є аналіз понять «компетентність», «спілкування», «професійна компетентність», «комунікативна компетентність». У статті розглядається структура професійної компетентності та доведена важливість розвитку її складових, зокрема комунікативної компетентності. Основна ціль статті: продемонструвати, що володіння комунікативною компетентністю сприяє професійному розвитку та кар'єрному зростанню майбутніх інженерів – аграрників.

Виклад основного матеріалу. Поняття «компетентність» і «компетенція» нині знаходяться в епіцентрі світової думки, тому що вони розкривають нові перспективи розуміння результатів освітньої діяльності. В основі їх концепції лежить ідея виховання компетентної людини та працівника, який не лише має необхідні знання, професіоналізм, високі моральні якості, а також уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання й беручи на себе відповідальність за певну діяльність [1; с.38-40]. У різних джерелах зустрічаються схожі за своєю семантикою поняття: «компетентність», «компетенція», «базові компетенції».

Тлумачення поняття «компетентність» знаходимо в різних авторів. І.Чемерис вважає, що однією з причин існування схожих за семантикою понять може бути відмінність у перекладі англійського слова *competency*, яке помилково, шляхом калькування на українську мову було перекладено як «компетенція», а також тому, що одному англійському *competency(e)* відповідають два українських відповідники «компетентність і компетенція». /*Competency (e)*: а) компетентність; б) юридичний термін – компетенція, правомірність, правоздатність [2; ст. 326]/.

Грунтовно зміст поняття «компетентність» було розроблено британським психологом Дж.Равеном у його працях «Компетентність у сучасному суспільстві» та «Педагогічне тестування». На його думку, «компетентність – це специфічна здібність, яка потрібна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній сфері, що охоплює фахові знання, предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії». Під «компетентністю» він розуміє комплекс когнітивних та емоційних складників ефективної життєдіяльності людини й тлумачить це поняття як мотивовані здібності [3; с. 214].

Російський вчений А.Савенков, звернувшись до потрагувань поняття компетентність, виокремив два її види: формальну та реальну [4, с.62].

Під першою автор розуміє компетентність, яка пов'язана із сферою дипломатії, управління, де на першому місці часто виявляється наявність у особистості тих або інших офіційних повноважень для реалізації певних функцій. Тоді як реальна компетентність – це знання та досвід у певній галузі. Автор продовжує дослідження таких науковців, як Д.Гроот, Дж.Равен, Р.Стернберг, І.Лернер, Дж.Андерсон, Дж.Бродбент і виділяє чотири рівні компетентності: знання та їх організація; вміння та навички використання знань; інтелектуально-творчий потенціал особистості (це те, що Р.Стернберг розглядав як варіант компетентності – «практичний інтелект»); орієнтація на позитивне, емоційно – моральний потенціал особистості.

Під час аналізу та систематизації компетенцій у педагогіці часто зустрічаємо поняття «базові» або «ключові» компетенції. Д.Іванов трактує поняття «ключові компетенції» як найбільш загальні (універсальні) здібності та уміння, які дозволяють людині розуміти ситуацію і досягати результатів у особистому та професійному житті в умовах зростаючого динамізму сучасного суспільства. Ключові компетенції отримуються протягом навчального процесу і в самостійному соціальному житті (у професійному і в особистому); вони застосовуються для вирішення навчальних і професійних завдань і проблем [5; с.51-61].

Одним з напрямів вдосконалення професійної компетентності фахівців є розробка ключових

компетенцій, висунутих суспільством до вищої інженерної освіти, серед яких розрізняють компетентність у професійному спілкуванні.

Важливість професійного спілкування у діяльності майбутніх фахівців досліджують Л.Барановська, О. Ларіонова, Н.Ничкало, Ю.Татур. Ю.Татур, досліджуючи професійну компетентність, характеризує її як виявлення фахівцем на практиці прагнення та здібності (готовності) реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості та ін.) для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній та соціальній сферах, усвідомлюючи соціальну значущість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення [6; с. 13]. О.Ларіонова розділяє усі компетентності фахівця на п'ять груп: інформаційно-методологічну; соціально-комунікативну; операційно-технологічну; особистісно-валеологічну; теоретичну. Кожна з перерахованих груп компетентностей включає в себе сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних окремих компетентностей, які проявляються у вигляді конкретних знань, умінь та навичок.

Відповідно до теми статті, нас цікавить аспект спілкування, тобто комунікативна професійна компетентність.

Спілкування є багатограним процесом, який вивчається філософією, соціологією, загальною і соціальною психологією, лінгвістикою, педагогікою та іншими науками. Концептуальні основи дослідження феномена спілкування розроблені в працях В.Бехтерева, О.Леонтьєва та інших психологів, котрі розглядають спілкування як необхідну умову розвитку людини, її соціалізації та індивідуалізації.

А.Деркач і Н.Кузьміна вказують, що спілкування виступає не стільки як обмін інформацією, скільки як процес взаємодії та взаємовпливу. Під час спілкування внаслідок систематичних контактів в ході спільної діяльності її учасники отримують різноманітні знання про себе, своїх друзів, способи найбільш раціонального розв'язання поставлених завдань.

За О.Леонтьєвим, спілкування, хоча і є специфічною формою діяльності, все ж має діяльну природу. При цьому розділяються процеси, у яких спілкування є спільною діяльністю. Відмінність між ними полягає в тому, що в першому випадку задоволення потреб відбувається в тій діяльності, для організації якої необхідне спілкування. У іншому випадку спілкування складає для суб'єкта самостійну цінність [7; с. 178].

При всій різноманітності підходів науковців до ролі та функції спілкування можна сказати, що всі вони зводяться до винятковості ролі спілкування як у розвитку, так і у функціонуванні особистості. Вчені приділяють велику увагу проблемам спілкування, вказуючи на його особливу роль при розв'язанні навчальних і професійних завдань, на вміння керівників ефективно співпрацювати зі своїм колективом.

Отже, спілкування можна розглядати як певний вид діяльності, який є важливою складовою у розвитку професійних якостей фахівця. Єдність діяльності та спілкування обумовлює важливість аналізу комунікативної компетентності у спілкуванні як одну з умов ефективності професійної діяльності інженера і взаємодії людей у виробничому колективі.

Відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики спеціаліста інженерного профілю студенти повинні володіти не лише загальнотехнічними та спеціальними навичками, а й уміти знаходити спільну мову з колегами, виконувати низку управлінських функцій. Здатність поліпшувати психологічний клімат в колективі, розв'язувати трудові конфлікти, покращувати трудову дисципліну обумовлюють необхідність володіння комунікативно компетентністю на високому рівні. Висококваліфікований спеціаліст має вільно висловлювати думки, відстоювати свою точку зору, володіти гарними знаннями. Комунікативна компетентність є однією з умов інтелектуального та професійного зростання фахівця, одним із засобів його самовдосконалення і самоосвіти.

У професійній діяльності інженера важливу роль відіграє володіння науковою термінологією для розвитку та представлення результатів дослідницької діяльності. Вміння аналізувати наукові теорії, висвітлювати свої думки та гіпотези, викладати думки у вигляді доповідей, статей, підручників – все це вимагає володіння усним та писемним мовленням на достатньому рівні.

Однією з обов'язкових загальних кваліфікаційних вимог для майбутніх інженерів є вміння добирати, аналізувати та узагальнювати інформацію, вони повинні досконало володіти державною мовою. Крім того, їхня майбутня професійна діяльність вимагає здійснення основ ділового спілкування іноземною мовою в усній і писемній формах у типових професійних ситуаціях спілкування або роботі з документами іноземною мовою.

Професійна комунікативна підготовка майбутніх інженерів має охоплювати мовний та комунікативно-психологічний аспекти. Досліджуючи професійну компетентність фахівців технічного профілю, В.Петрук виділяє базові компетенції, які входять до її складу. До базових компетенцій, які необхідно формувати у сучасного фахівця технічного профілю, поряд з мотиваційною та когнітивно-

творчою, належить і комунікативна компетенція, яка базується на здатності спілкування, комунікабельності, вмінні взаємодіяти та їх використання в процесі роботи за фахом [8; с. 27].

О.Ігнатюк виділяє в професійній компетентності інженера такі компоненти: мотиваційно-вольовий, функціональний, комунікативний і рефлексивний, де під комунікативним компонентом має на увазі «вміння чітко викладати думки, переконувати, аргументувати, аналізувати, висловлювати судження, передавати раціональну й емоційну інформацію, установлювати міжособистісні зв'язки, погоджувати свої дії з діями колег, організовувати й підтримувати діалог» [9; с. 78].

Отже, розглянувши думки вчених, можна дійти висновку, що в структурі професійної компетентності вирізняють комунікативну компетентність, яка є необхідною складовою професійного становлення майбутнього інженера. Комунікативна компетентність сприяє професійному успіху і кар'єрному зростанню інженера, допомагає відповідати сучасним вимогам суспільства.

Дослідженню комунікативної компетентності фахівців приділяють увагу Д.Годлевська, Т.Гордон, Ю.Жуков, І.Зимня, С.Козак, Л.Петровська.

Критерії комунікативної компетентності вперше були сформульовані Т.Гордоном. Він визначив її як уміння вийти з будь-якої ситуації, не загубивши внутрішньої волі, і водночас, не давши втратити її партнерові по спілкуванню. Таким чином, критерієм компетентності є партнерська позиція в спілкуванні або спілкування на «рівних» (на відміну від «прибудови зверху» або «прибудови знизу»).

Ю.Ємельянов під «комунікативною компетентністю» розуміє здатність особистості орієнтуватися у ситуаціях спілкування, яка заснована на знаннях, чуттєвому досвіді та вільному володінні засобами спілкування. На його думку, набувається комунікативна компетентність у соціумі.

В.Кан-Калік визначав комунікативну компетентність як складову частину людського буття та діяльності. Він підкреслював, що для здійснення комунікації треба володіти певними навичками і вміннями. В процесі навчання повинна бути завчасно визначена цільова установка на формування комунікативної компетентності особистості, а отже, повинні бути визначені методи і засоби формування [10; с. 114].

У науковій літературі обґрунтовуються різні концептуальні підходи до комунікативної підготовки фахівців та формування їх комунікативної компетентності. Учені Є.Варламова і С.Степанов обґрунтовують рефлексивно-інноваційний підхід до підготовки управлінських кадрів. Провідним його дидактичним принципом вони вважають спрямування кожного елемента навчальних програм не тільки на формування навичок професійного спілкування керівника, але й забезпечення розвитку його рефлексивних і творчих можливостей у сфері управління.

Формуванню в майбутніх фахівців потреби в підвищенні рівня їхньої комунікативної компетентності сприяє контекстний підхід до організації навчання, який полягає в моделюванні за допомогою дидактичних форм, методів і засобів предметного та соціального змісту майбутньої професійної діяльності.

Найпоширенішими у практиці комунікативної підготовки майбутніх фахівців є біхевіористичний і ситуаційний підходи, в суті яких основна увага надається формуванню навичок і вмінь професійної взаємодії, оволодінню «технікою» спілкування, моделюванню та аналізу конкретних ситуацій.

Отже, більшість підходів щодо формування комунікативної компетентності у фахівців базуються на використанні активних методів і групових форм навчання, спрямованих на засвоєння майбутніми фахівцями знань, навичок і вмінь професійного спілкування. Одним із шляхів формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців є організація їх комунікативної підготовки в умовах навчально-виховного процесу ВНЗ, використання активних методів навчання.

Комунікативна підготовка фахівців має базуватися на інтеграції дисциплін гуманітарного спрямування, вдосконаленні навичок усного і писемного мовлення, прийомів аналітичної розумової роботи, які потребують знання мов. Комунікативна професійна підготовка кадрів є одним з етапів загальної неперервної професійної підготовки.

Таким чином, у пошуку резервів адаптації фахівця технічного профілю до сучасного рівня соціально-економічних вимог вирізняється ідея комунікативної спрямованості системи їх професійної освіти. Саме відповідна для фахівців технічного профілю комунікативна підготовка має забезпечити її концептуальні аспекти.

Комунікативна підготовка має декілька рівнів. На загальному рівні існують наступні її підрівні: *світоглядно-філософський* (формування гуманістичної комунікабельної особистості з відкритою для діалогу свідомістю); *соціальний* (як засіб соціалізації особистості через взаємодію зі світом і собою) [11; с. 123-127]. На професійному її рівні відомі такі підрівні:

Практично, як слушно відзначено, комунікативна підготовка інженерів-аграрників має декілька рівнів: *соціальний* (як засіб соціалізації особистості через взаємодію з соціумом і собою); *психологічний*

(формування позитивного психологічного мікроклімату в колективах,); *світоглядно-філософський* (формування комунікабельної особистості з відкритою для діалогу свідомістю); *дидактичний* (розвиток всіх сфер особистості в процесі формування та розвитку комунікативно-професійної компетентності, а також оперування нею); *методичний* (результативність вибору методів навчання та підвищення кваліфікації з питань розвитку комунікативної компетентності для ефективного розвитку професійної компетентності інженерів-аграрників); *виробничий* (грунтовне виконання виробничих завдань на основі комунікативно-професійної компетентності).

Підготовка майбутніх інженерів до реалізації цих аспектів передбачає, передусім, удосконалення дієвої системи комунікативної підготовки як динамічної, актуальної та варіативної за своїми можливостями.

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, зазначимо: комунікативна компетентність є однією з ключових компетентностей майбутніх інженерів та необхідною складовою їх професіоналізму. Володіння комунікативною компетентністю на високому рівні сприяє налагодженню стосунків в колективі та кар'єрному зростанню фахівця.

Література

1. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід європейських країн / І.Тараненко // Кроки до компетентності та інтеграції у суспільство. / За ред. І.Єрмакова/. – К.: Контекст, 2000. – 386с.
2. Мюллер В.К. Новый англо-русский словарь: ок. 170000 сл. и словосоч. / В.К. Мюллер/. – М.: Рус. яз. : Медиа, 2003. – 875с.
3. Равен Джон. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Джон Равен: [пер. с англ.]/. – М.: Когито-Центр, 2002. – (Першотвір). – 326с.
4. Савенков А.И. Аспекты компетентности /А.И.Савенков // Директор школы. // Украина. – 2004. – № 6/7.
5. Иванов Д. О ключевых компетенциях и компетентностном подходе в образовании / Д.Иванов // Школьные технологии. – 2007. – № 5.
6. Татур Ю.Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования: материалы ко второму заседанию методологического семинара / Ю.Г. Татур/. – М.: ЭКСМО-ПРЕСС, 2004. - 345с.
7. Леонтьев А.А. Психология общения / А.А. Леонтьев. – Тарту: ТГУ, 1974. – (Першотвір). – 278с.
8. Петрук В.А. Теоретико-методичні засади формування базових професійних компетенцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей // автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В.А. Петрук/. - К., 2008. – 19с.
9. Ігнатюк О.А.Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика: /монографія/ Ігнатюк О.А. – Х.: НТУ «ХП», 2009. – (Першотвір). – 324с.
10. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении / В.А. Кан-Калик/. – М.: Просвещение, 1987. – (Першотвір). – 321с.
11. Зазуліна Л. Дидактично-діалогічна модель підвищення кваліфікації вчителя /Л. Зазуліна // Науково-освітній і суспільно-управлінський часопис. - Т. 3. – 1999. – № 1.